

KORFA

N É P E S E D É S I H Í R L E V É L

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet kiadványa demográfiai kérdésekről

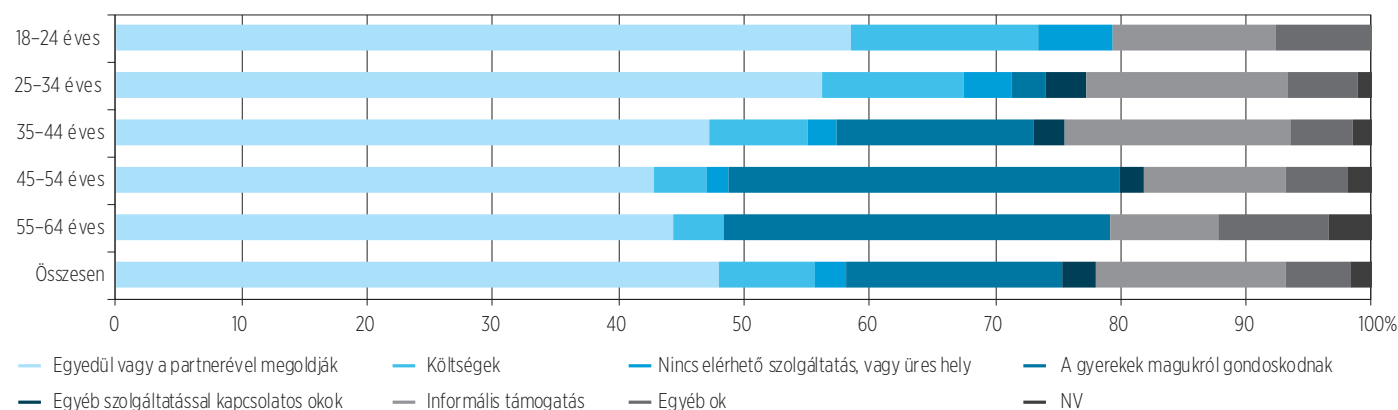
ÖKRÖS FRUZZINA: TÖBBGENERÁCIÓS GYERMEKFELÜGYELET: A NAGYSZÜLŐK SZEREPE A KISGYERMEKET NEVELŐ CSALÁDOK ÉLETÉBEN

Bár a többgenerációs együttélési forma a modern társadalmakban egyre kevésbé jellemző, a nagyszülők szerepe a gyermeknevelésben mindig is meghatározó volt, ami a családi struktúrák és a társadalmi-gazdasági környezet változásai ellenére is a gyermekekről való gondoskodás egyik alapvető elemét képezi. A nagyszülők amellett, hogy érzelmi, anyagi támogatást nyújtanak, gyakran aktívan részt vesznek unokáik nevelésében is, – megkönnyítve ezzel a szülők munkaerőpiaci szerepvállalását – ami jelentős hatással van a családok dinamikájára és a gyermekek fejlődésére (Monostori, 2020). A magyar társadalomban a nagyszülők szerepe a gyermeknevelésben hagyományosan is fontos, az informális gyermekgondozás e formája azonban azokban az országokban is különösen jelentős, ahol a formális gyermekfelügyeleti lehetőségek korlátozottak vagy költségesek.

Megfigyelve a többgenerációs háztartásokban élő gyermekek arányát Európában látható, hogy a közép-kelet-európai és balti országokra jellemző inkább ez az együttélési forma. Bulgáriában a gyerekek több mint 40 százaléka él együtt nagyszüleivel, Lettországból, Romániából és Lengyelországból is 20 százalék felett van ez az arány, Szlovákiában, Litvániában, Magyarországon (15%), Szlovéniában, Észtországban és Portugáliában ez az érték 10 százalék feletti. Felmerül a kérdés, hogy ezekben a háztartásokban, a sok esetben túlterhelt formális felügyeletet nyújtó intézmények mellett milyen stratégiákat alkalmaznak a szülők a gyermekfelügyelet megoldására (Monostori, 2023).

Az Európai Unió országaiban a legalább egy 15 éven aluli gyermeket nevelők 62 százaléka nem vesz igénybe semmilyen professzionális segítséget a gyermeknevelésben.

1. ábra: Formális gyermekgondozási formák mellőzésének okai az EU28-ban korcsoportok szerint, 2018

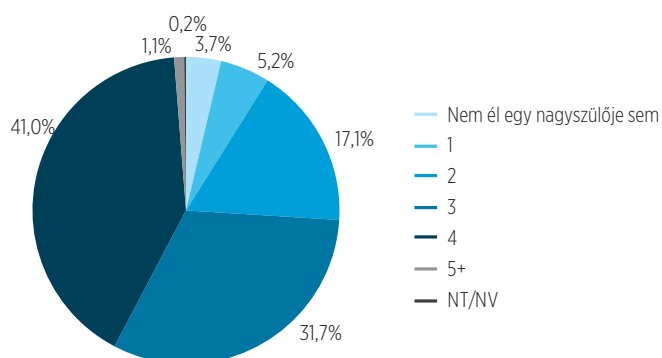

A „professzionális segítség” kategóriájába azok a magán- vagy állami szervezésű gyermekgondozási szolgáltatások tartoznak, amelyek központosított intézményekben (pl. óvodák, bölcsődék, napközi otthonok, iskola utáni központok), szervezett családi gondozás keretében vagy hivatásos gyermekfelügyelők által valósulnak meg. A gondozás helyszíne lehet egy háztartás, a gondozó otthona vagy egy intézmény. A professzionális szolgáltatások ismérve, hogy a gyermekfelügyelők tevékenységüket szakmaként végzik, fizetést kapnak, és nem pusztán kiegészítő jövedelemszerzés céljából dolgoznak (Eurostat, 2019).

A legtöbb esetben ezek a szülők úgy gondolják, hogy egyedül vagy partnerükkel el tudják látni ezeket a feladatokat (48%) így nincs szükség semmilyen gyermeknevelési szolgáltatás igénybevételére. 3 százalék a szolgáltatás elérhetőségével vagy kapacitásával kapcsolatos problémákat, 8 százalék pedig a szolgáltatásokhoz kapcsolódó költségeket nevezte meg indokként. Mindezek mellett azonban 15 százalék azért nem vesz igénybe intézményesített gyermekfelügyeletet, mert valamilyen informális módon oldják meg a gyermekfelügyelettel kapcsolatos kihívásokat, ami sok család esetében a nagyszülői segítséget jelenti. Fontos azonban megjegyezni, hogy országonként jelentős eltérések lehetnek abban, hogy a szülők az informális segítség egyes formái közül (pl. babysitter, nagyszülő, barátok, egyéb rokonok, szomszéd stb.) melyeket veszik igénybe gyakrabban.

A magyar nagyszülők gyermeknevelésben betöltött szerepének vizsgálatát a továbbiakban a *Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat* által biztosított adatokon keresztül mutatjuk be. A Kohorsz '18 súlyozott mintája reprezentálja a 2018–19 között gyermeket vállaló nők populációját, iskolai végzettség, paritás, családi állapot, életkor, valamint a lakóhely fejlettségi szintje szerint. A longitudinális panelkutatás 2021 és 2022 között folytatott negyedik személyes adatfelvétele a hároméves gyermeket nevelő anyák felkeresése mellett zajlott (súlyozott adatbázis, N=5946), amely során a nagyszülők gyermeknevelésbe történő bevonódásáról is megkérdezték a válaszadókat.

2. ábra: Életben lévő nagyszülők száma a legalább egy hároméves gyermeket nevelő családokban, 2021–2022 között

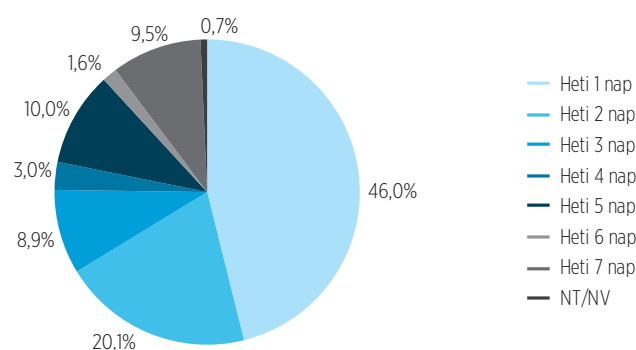

Forrás: Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat, hároméves lekérdezési szakasz, anya szint. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, N=5864.

Az anyák elmondása szerint a kutatásban résztvevő hároméves gyermekek 96 százalékának van legalább egy életben lévő nagyszülője (N=5636), míg 58 százalékuknak legalább egy dédszüloje is van (N=3435). A nagyszülővel rendelkezők körében a gyerekek háromötöde (N=3361) legalább egy életben lévő dédszülovel is rendelkezik.

Bár a kisgyermekes családok többségében több életben lévő nagyszülő is jelen van, a gyermeknevelésbe történő bevonódás szempontjából nem mindegy, hogy a családok milyen szoros kapcsolatot ápolnak a nagyszülőkkel. Ez alapján úgy tűnik, hogy a legalább egy nagyszülővel rendelkezők esetében meglehetősen intenzív kapcsolat figyelhető meg. A családok 93 százalékában a gyerekek havonta minimum egyszer találkoznak legalább az egyik nagyszülővel, ebből 31 százalékuk kettő, 22 százalékuk három, 24 százalékuk pedig négy nagyszülővel is havi szinten tartja a kapcsolatot.

3. ábra: Nagyszülői gyermekfelügyelet gyakorisága

Forrás: Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat, hároméves lekérdezési szakasz, anya szint. KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, N=2887.

Azokban az esetekben, ahol a gyermekre hetente legalább egyszer a nagyszülők is felügyelnek (N=2887), a többség esetében az anyák heti egy napon számíthatnak ilyen segítségre (46%). Az anyák ötöde jelezte, hogy hetente két napon, 9 százaléka pedig, hogy heti három napon számíthat a nagyszülőkre. A családok egy tizedében jellemző, hogy heti 5 napon a nagyszülők vigyáznak a gyerekekre, ugyancsak 10 százalék esetében pedig a hét minden napján részt vesznek a gyermeknevelés támogatásában. Ez alapján úgy tűnik, hogy a nagyszülők nemcsak időszakos segítséget nyújtanak a kisgyermekes családok számára, hanem sok esetben a gyermeknevelés folyamatos és aktív résztvevőivé is válnak.

Amellett, hogy a nagyszülők részt vesznek a gyermekfelügyeletben, számos egyéb más módon is hozzájárulnak a gyermeknevelésből adódó terhek csökkentéséhez. A nagyszülők jellemzően havonta egyszer vásárolnak ruházati cikkeket és játékokat az unokáik számára (43%). Emellett az unokák 33 százalékának legalább heti rendszerességgel olvasnak mesét, vagy tanítgatják őket valamilyen formában, további 13 százalékuk esetében pedig szinte mindennap végeznek ilyen tevékenységeket. Az anyagi támogatást il-

letően a családok 41 százaléka soha nem részesül pénzbeli segítségben a nagyszülőktől, 24 százalékuk esetében ez ritkábban fordul elő, mint háromhavonta, míg 17 százalékuknál legalább havi rendszerességű anyagi támogatás jellemző. A háztartási munkákban nyújtott segítség is fontos szerepet tölt be: a nagyszülők a kisgyermekes családok 51 százalékának valamilyen rendszerességgel segítenek a háztartási teendőkben, míg 49 százalékuknál ez nem jellemző. 14 százalék esetében ez legalább havi gyakoriságú segítséget jelent, 11 százalékuknál pedig hetente vesznek részt a ház körüli feladatok ellátásában. A közös programokon való részvétel sem elhanyagolható: az anyák negyede jelezte, hogy a gyermek havonta legalább egyszer részt vesz a nagyszüleivel különböző programokon, míg 13 százalékuknál ez heti rendszerességgel is megfigyelhető.

Megfigyelve a nagyszülők gyermeknevelésbe történő bevonódását azokban a családokban, ahol ez a fajta segítség legalább heti rendszerességű, az anyák néhány szociodemográfiai jellemzője mentén meghatározott kép rajzolódik ki. Az iskolai végzettség növekedésével jellemzően csökken a nagyszülők gyermekfelügyeletben való részvétele: a maximum 8 osztályt végzett anyukák esetében 22 százalékuk számolt be arról, hogy a nagyszülők majdnem mindennap segítenek a gyereknevelésben, míg a felsőfokú végzettséget szerzett anyák esetében 7 százalék. Emellett a szakmunkások esetében fordul elő a legnagyobb arányban (18%), hogy a nagyszülők heti 4–5 napban vesznek részt a gyermekfelügyeletben.

Az anyák munkaerőpiaci szerepvállalását tekintve valamivel intenzívebb nagyszülői jelenlét figyelhető meg azokban a családokban, ahol az anyuka dolgozik. Esetükben 11 százalék számolt be közel mindennapos támogatásról, 16 százalék jelezte, hogy heti 4–5 napon, valamint 73 százalék, hogy heti 1–3 napon támaszkodhat a nagyszülőkre. Bár ezek az arányok az inaktív anyák esetében a mindennapos felügyelet kapcsán megegyeznek (11%), ugyanakkor valamivel kevesebben számoltak be arról, hogy a hét többségében besegítenek a nagyszülők (10%), illetve 78 százalék jelezte, hogy csak heti pár napon történik ilyen. Fontos azonban kiemelni, hogy ebben a korban a nappali gyermekfelügyeletet biztosító intézményeknek is fontos szerepe van a gyermeknevelésben. Azontúl, hogy ezek az intézmények hozzájárulnak az anyák szülést követő sikeres munkaerőpiaci reintegrációjához, „tehermentesítik” a nagyszülőket a gyermekfelügyeletben történő intenzívebb részvétel alól. A kutatásban résztvevő gyerekek több mint fele (54%) jár ilyen intézményekbe – bölcsődébe, vagy esetleg már óvodába –, amelyek adott esetben kiválthatják a nagyszülői szerepvállalást. Azokban az esetekben, ahol a gyerek nappali felügyelete valamilyen intézmény által biztosított, kevésbé jellemző a szinte mindennapos nagyszülői részvétel (9%), mint azoknál a gyerekeknél, akik nem járnak sem bölcsődébe, sem óvodába (15%).

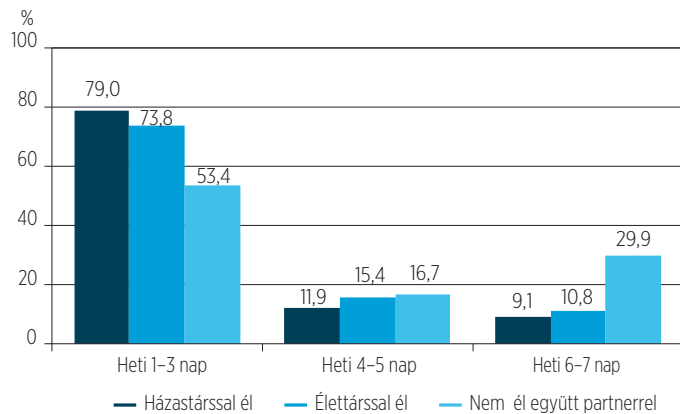
A gyermekszám vonatkozásában további érdekes tendencia látszik. Míg az egy gyermeket nevelőkhöz képest a két- és háromgyermekes családok esetében folyamatosan csökken (13, 10 és 9%) a mindennapos nagyszülői részvétel a gyermekfelügyeletben, addig a négy vagy annál több gyermeket nevelő anyák már jóval nagyobb arányban számoltak be napi nagyszülői segítségről (17%). A többgyermekes családok esetében jellemző, hogy az anya hosszabb ideig marad otthon (különösen, ha kisebb testvér születik), ami hozzájárulhat az alacsonyabb intenzitású nagyszülői részvételhez. Emellett sok esetben a nagyobb testvérek is bevonódnak a szülői feladatokba, aktívan segítve a kisebbek gondozását és felügyeletét, ami ezáltal szintén csökkentheti a nagyszülők jelenlétét.

Egyértelmű trend rajzolódik ki továbbá a jövedelmi helyzet tekintetében. Megfigyelve az ekvivalens jövedelmet látható, hogy a stabilabb anyagi helyzetű családok felé haladva a nagyszülők egyre kevésbé vesznek részt az unokák gondozásában. Az első ötödhez tartozó anyák 18 százaléka számíthat napi nagyszülői segítségre, míg a legfelső kategóriába eső anyák esetében ez az arány a felére csökken.

Figyelembe véve az anyák várandóskori lakóhelyét megállapítható, hogy a kisebb közigazgatási területeken élők esetében gyakoribb a mindennapos nagyszülői segítség. A községekben élő kisgyermekes családok 14 százaléka szinte mindennap támaszkodhat a nagyszülőkre, ugyanez az arány a városok esetében 11 százalék, a nagyközségekben, a megyeszékhelyen, valamint a fővárosban élők esetében pedig 9 százalék. A heti 4–5 napos nagyszülői segítség a nagyközségekben, illetve a megyei jogú városokban élők körében (18–17%) a leggyakoribb, őket követik a városokban élő családok (15%), majd a községekben élők (13%), a fővárosban élők (12%) és végül a megyeszékhelyeken élő családok (9%). A település vonatkozásában fontos kiemelni, hogy bizonyos helyeken – intézmény-, vagy férőhelyhiány miatt – korlátozottabb a nappali gyermekfelügyeleti szolgáltatásokhoz való hozzáférés elérhetősége, ami összefügg a kisebb területi egységeken élő családok esetében tapasztalható intenzívebb nagyszülői bevonódással. Azokon a településeken, ahol elérhető hagyományos bölcsődei szolgáltatás, a családok 10 százalékában vesznek részt szinte mindennap a nagyszülők a gyermeknevelésben, míg azon települések esetében, ahol ilyen szolgáltatás nincs, ez az arány 13 százalék.

Egyértelmű összefüggések rajzolódnak ki a nagyszülők gyermekfelügyeletben betöltött szerepe és az anyák párkapcsolati helyzetével kapcsolatban. Míg a házasságban élő anyák 9 százaléka, valamint az élettársukkal együtt élők 11 százaléka számolt be arról, hogy szinte mindennap besegítenek a nagyszülők a gyerek körüli teendőkbe, addig ez az arány közel háromszorosa azon anyák körében, akik egyedülálló szülőként nevelik a gyermekeiket.

4. ábra: Nagyszülők gyermekfelügyeletben betöltött szerepének intenzitása az anyák párkapcsolati állapota szerint

Forrás: Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat, hároméves lekérdezési szakasz, anya szint. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, N=2862.

Megfigyelve a gyermekekről való gondoskodás formáját, a fenti adatok egyértelműen rámutatnak arra, hogy a magyarországi kisgyermekes családok életében meghatározó és intenzív szerepet játszanak a nagyszülők. A nagyszülők gyermeknevelésben betöltött szerepének további vizsgálata a jövőben új perspektívákat kínálhat az informális támogatási rendszerek megértésében, különösen az öregedő társadal-

mak és a munkaerőpiaci változások kontextusában. Emellett a digitális technológiák térnyerésével a nagyszülők és unokák közötti kapcsolattartás új formái is előtérbe kerülhetnek, amelyek az érzelmi kötődés fenntartása mellett az oktatási-támogatási szerepek erősítését is szolgálhatják.

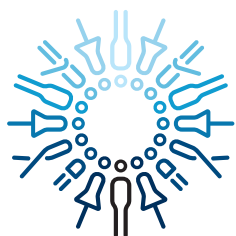
FELHASZNÁLT IRODALOM

Eurostat (2018). Population with childcare responsibilities by use of childcare services and labour status [lfso_18cusels] URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/lfso_18cusels/default/table?lang=en

Eurostat (2019). Reconciliation of work and family life – statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Reconciliation_of_work_and_family_life_-_statistics

Monostori, J. (2020). A nagyszülők gyermekgondozási tevékenysége Magyarországon. *Demográfia*, 63(4), 319–355.

Monostori, J. (2023). Three-generation households in a Central and Eastern European country: The case of Hungary. *Social Inclusion*, 11(1), 256–268. <https://doi.org/10.17645/si.v11i1.5968>

KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

KORFA – NÉPESEDÉSI HÍRLEVÉL

Szerkesztő: Monostori Judit monostori@demografia.hu

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

Cím: 1024 Budapest, Buday László utca 1-3.

Terjesztő: Füredi Andrea furedi@demografia.hu

Telefon: 06-1-345-6631; Fax: 06-1-345-1115

ISSN 1586-7684 (nyomtatott) HU ISSN 2062-7599 (online)

TISZTELT OLVASÓNK!

A Korfa korábbi számai letölthetők a www.demografia.hu oldalról. A kiadvány szövege és ábrái tovább szerkeszthető formátumban igényelhetők Monostori Judit szerkesztőtől a monostori@demografia.hu e-mail címen.